

ПРАВОВА ПРИРОДА ПРЕДСТАВНИЦТВА У ГРУПОВОМУ ПОЗОВІ

У статті досліджується правова природа представництва, яке виникає у груповому позові між позивачем-представником, який звертається з таким позовом, та членами у групі. Автором запропоновано визначення цього поняття як правовідносин, у яких одна або декілька осіб здійснюють від імені членів усієї групи процесуальні дії, спрямовані на захист власного інтересу та інтересу усієї групи, які у даному процесі є тотожними, тобто такими, що мають спільні підставу, обставини та спосіб їх захисту. Наголошено на необхідності наукового дослідження правової природи інтересу у груповому позові.

Ключові слова: представництво, груповий позов, представницький позов, захист інтересу, цивільний процес.

Губская А. В. Правовая природа представительства в групповом иске.

В статье исследуется правовая природа представительства, возникающего в групповом иске между истцом, который обращается с таким иском, и членами всей группы. Автором предложено определение этого понятия как правоотношений, в которых одно или несколько лиц осуществляют от имени членов всей группы процессуальные действия, направленные на защиту личного интереса и интереса всей группы, которые в данном процессе являются тождественными, то есть такими, что имеют общие основание, обстоятельства и способ защиты. Отмечена необходимость научного исследования правовой природы интереса в групповом иске.

Ключевые слова: представительство, групповой иск, представительский иск, защита интереса, гражданский процесс.

Gubska A. Legal Nature of Representation in Class Actions.

In the article legal nature of representative relationships, arising up in a group action between a plaintiff which applies with such action, and members of all group, is probed. An author is offer determination of this concept as legal relationships, in which one or a few persons carry out on behalf of members of all group judicial actions, directed on defence of the personal interest and interest of all group, which in this process are identical, that such, that have general warrant, circumstances and method of defence. The necessity of scientific research of legal nature of interest for group actionis marked.

Keywords: representative relationships, group action, representative action, defence of interest civil procedure.

Вступ. Поняття «груповий позов» для вітчизняної науки цивільного процесу є правовою категорією, яка через відсутність законодавчого регулювання дозволяє займатись її науковою розробкою виключно на теоретичному рівні. З однієї сторони, це може викликати питання щодо доцільності вивчення категорії, яка упродовж ще невизначеного проміжку часу не матиме практичного застосування. Проте, з іншої сторони, відсутність усталених доктринальних підходів створює необмежені можливості щодо наукового дослідження її змісту, а головне, з урахуванням досвіду країн, де ефективність групового позову доведена практикою, дозволяє запобігнути недоліків у створенні національної моделі групового позову, враховуючи вже існуючі вітчизняні правові традиції.

З огляду на «іноземне походження» групового позову окремі складові цієї правової конструкції є досить незвичними для вітчизняних науковців та практиків, а тому потребують додаткового наукового вивчення та з'ясування їх співвідношення з вже існуючими правовими категоріями, а у разі необхідності – визначення їх змісту.

Одним із таких питань є вивчення правової природи представницьких відносин у груповому позові, які виникають між особою, яка звертається з позовом до суду, та іншими членами групи, які не приймають особистої участі у судовому розгляді. Правова природа представницьких правовідносин у груповому позові є відмінною від класичного процесуального представництва, відомого вітчизняній науці цивільного процесу.

Необхідність вивчення даного питання є не випадковою. Як відомо, для групового позову характерно здійснення однією або кількома особами (їх визначають «заявник позову», «провідний позивач», за американським правом – *representative plaintiffs* [1] тощо) представництва інтересів усієї групи, при цьому така особа або особи захищають також і свій власний інтерес.

Саме ці представницькі відносини між позивачем-представником та усіма іншими членами групи призвели до виникнення наукових дискусій з приводу співвідношення таких понять як груповий позов та процесуальне представництво. Деякі науковці вважають групові позови своєрідним «гібридом» співучасті і представництва [2, с.476]. В. Пучинський, визначаючись із природою представницького позову в Англії, вказував, що цей правовий інститут є своєрідною комбінацією таких процесуальних категорій як процесуальна співучасть та представництво, суть якого зведена до наявності у групи суб'єктів єдиного інтересу, порушення цього інтересу, можливості захисту кожного тим рішенням, яке витребовують у суду представники цієї групи, які розпочали процес [3, с. 152]. На думку П. Колесова, груповий позов є поєднанням інститутів судового представництва та процесуальної співучасті [4, с. 13–28].

У межах даної статті предметом дослідження є не питання співвідношення цих категорій («груповий позов» та «процесуальне представництво»), які ми вважаємо самостійними процесуальними інститутами, а виключно правовідносини між учасниками групи при зверненні з груповим позовом.

Постановка завдання. Інститут групового позову був предметом дослідження таких вчених, як Г. Аболонін, В. Бернам, М. Гурвич, А. Жіді, Б. Журбін, Ш. Кулахметов, К. Осаке, Г. Осокіна, В. Пучинський, М. Рожкова, Т. Степаненко, В. Ярков та інших. Однак, правова природа відносин, які виникають між представницьким позивачем, та членами усієї групи, інтереси яких він представляє, не знайшла достатнього висвітлення в науці цивільного процесу та потребує подальшого наукового розроблення.

Метою статті є дослідження правовідносин, які виникають між позивачем, що представляє інтереси усієї групи під час судового розгляду групового позову, та визначення їх правової природи.

Виклад основного матеріалу. Поняття «представництво» досліджувалося багатьма вченими-цивілістами, які розглядали представництво як:

- правовідносини, в яких особа-представник діє замість іншої особи від його імені та за його рахунок, а наслідки цих дій проецируються на особу, яку представляли [5, с. 170; 6, с. 175];
- відносини, в яких одна особа здійснює юридичну діяльність замість іншої [7, с. 8];
- правовідносини, в яких правомірні юридичні дії, вчинювані однією особою від імені іншої особи, безпосередньо створюють, змінюють чи припиняють для останнього права та обов'язки [8, с. 14].

Наведені позиції є різними, але їх єдність полягає в тому, що представник виступає в інтересах іншої особи та від її імені. Отже, ми виходимо з того, що цивільне процесуальне представництво— це правовідносини, в силу яких одна особа (представник) виконує на підставі повноваження, яке надане йому законом, статутом, положенням чи договором, процесуальні дії у цивільному судочинстві в інтересах іншої особи (довірителя), які спрямовані на захист порушених, оспорюваних і невизнаних прав та інтересів іншої особи, державних чи суспільних інтересів, у результаті чого у представника виникає комплекс процесуальних прав та обов'язків [9, с. 178–179].

При здійсненні такого представництва внаслідок дій представника виникають, створюються, припиняються права та обов'язки довірителя. Внаслідок вчинення цих дій у суді здійснюється захист не власних інтересів представника, які жодним чином не зачіпаються даним спором, а виключно інтересів його довірителя, тобто представник є захисником лише «чужого» інтересу.

Правова природа представницьких правовідносин у групових позовах має, на нашу думку, зовсім інший зміст. Особа – ініціатор позову звертається до суду за захистом власного порушеного певним відповідачем інтересу. Однак разом із захистом свого власного інтересу ця особа здійснює захист усіх членів групи, інтереси яких також порушені внаслідок протиправних дій цього ж відповідача та мають спільну підставу для їх (інтересів) поновлення. Можна навіть стверджувати, що шляхом захисту інтересів усієї групи особа захищає свій власний інтерес, а у разі позитивного результату захисту групи (задоволення позову) буде захищено і інтерес цієї особи. Тобто, захищаючи власний інтерес, така особа представляє інтереси членів усієї групи, при цьому, діючи від власного імені, захищає всю групу як сторону у процесі. Будь-яке доручення на здійснення захисту інтересів членів усієї групи (у тому традиційному розумінні, яке має місце у науці цивільного процесу), ця особа не отримує.

Правовідносини, які виникають між позивачем у груповому позові та іншими членами групи, ми вважаємо особливим видом представництва, відмінним від відомого вітчизняному законодавству та науці цивільного процесу поняття представництва.

Г. Аболонін у своєму визначенні групового позову вказував, що це письмове звернення до суду, що здійснюється від імені багаточисельної групи осіб, яке містить вимогу про стягнення з відповідача грошової суми, що ґрунтується на спільному юридичному факті або загальній вимозі про поновлення порушеного права, яке пред'являється на захист законних майнових інтересів учасників багаточисельної групи і його (позову) розгляд здійснюється судом на підставі адекватного представництва [10].

Проте термін «адекватне представництво» потребує окремого уточнення.

Сучасний словник іншомовних слів визначає «адекватний» [лат. *adaequatus* – прирівняний] як цілком відповідний, тотожний [11, с. 26]. У Великому тлумачному словнику сучасної української мови «тотожний» розуміється як «такий саме, однаковий з чимось, цілком подібний до чогось, схожий один з одним за своєю суттю та зовнішніми ознаками та виявом» або «відповідний чому-небудь, цілком схожий на щось» [12, с. 1269].

Виходячи із такого перекладу, представнику вітчизняної науки важко визначити у понятті «адекватне представництво» правовий зміст.

Але розглянемо, що входить у його зміст в інших державах, де запроваджений інститут групового позову.

У Канаді у групових позовах позивачі в судовому процесі мають бути представлені представником, який здатний «справедливо та адекватно представляти інтереси групи осіб», а відповідне представництво, як правило, визначається якістю мотивації позивача у порушенні провадження за позовом, здатністю нести судові витрати та компетентністю адвоката, який наймається для здійснення захисту у суді. При цьому самі вчені зазначають, що мотивація є найбільш складною категорією для оцінки, однак позивач, який представляє групу, повинний, як мінімум мати «такий же інтерес, як і інші особи в групі» та не бути у скрутному фінансовому стані [13, с. 516]. Генеральний прокурор Онтаріо Я. Скот, який здійснював контроль за розробкою першого положення про групові позови в англійській Канаді, зазначав, що представник позивачів, уповноважений від імені групи брати участь у судовому розгляді, є своєрідною приватною довіреною особою, яка бореться проти того, що вважається недобросовісною роботою, екологічним бандитизмом або корпоративним шахрайством [13, с. 585].

В Італії законодавці не звертали особливої уваги на проблему того, наскільки чесно позивач здатний представляти інтереси групи. Так, суд може відмовити у прийнятті позову, якщо позивач буде нездатним надати належний захист інтересам групи, але це єдине посилання на проблему адекватності представництва і жоден закон цього не визначає [13, с. 609].

У Швеції суд може упевнитись у відповідному представництві, зокрема, щодо зацікавленості позивача у питанні матеріального права, його фінансової спроможності подати груповий позов та інших обставин в цілому [14]. Позивач, який представляє групу осіб, має бути представлений в ході процесу адвокатом, за винятком випадків, коли суд надає йому дозвіл брати участь без адвоката або з представником, який не є членом колегії адвокатів [13, с. 523–524].

Цікавим є підхід до представництва у груповому позові, який викладений А. Жіді у розробленому ним на підставі узагальнення досвіду держав щодо застосування конструкції групових позовів модельного кодексу групового судочинства для країн континентального права. Так, у ст. 3 (b) цього кодексу однією із умов для звернення з груповим позовом є здатність представників сторін справедливо та адекватно захищати інтереси групи, оскільки у разі неадекватного та несправедливого представництва інтересів груповий позов вважається необґрунтованим. Також він вказує, що у випадках, коли це можливо, для ефективного захисту прав та законних інтересів групи та її членів від її імені в суді повинні діяти, як мінімум, два представника. У цьому кодексі не визначаються конкретні критерії оцінки адекватності представника та його адвоката, яку, на думку А. Жіді, має здійснювати суд із врахуванням наступного: їх (представника та адвоката) компетенція, чесність, правоздатність, репутація та досвід; їх попередня залученість до судової та несудової форм захисту групових прав та інтересів; їх поведінка, участь в груповому позові та інших судових процесах; наявність у них можливості матеріально забезпечити групове судочинство; тривалість роботи організації (у випадку, якщо представником у груповому позові є організація) та рівень репрезентативності в сфері групових позовів [15, с. 153].

Таким чином, критерії адекватності представництва у груповому позові у країнах, де цей інститут «працює», є досить різними, здебільшого оцінюваними зі сторони суду та забарвленими фінансовою складовою (що незвично для вітчизняної правової системи).

Так, в Англії та Уельсі однією із причин непопулярності представницького розгляду (*representative proceedings*), у якому позивач-представник (*representative claimant*) звертається із позовом як від свого імені, так і від імені усієї групи, є та обставина, що цей представник здійснює усі видатки, пов'язані із судовим процесом, а у разі програшу справи навіть оплачує видатки відповідача, якщо не переконає учасників групи поділити з ним цей фінансовий тягар [16, с. 318].

Однак, існує основний, на нашу думку, аспект, який є спільним для вирішення питання адекватності представництва: представництво інтересів групи буде адекватним у разі, коли інтерес

представника співпадає з інтересом усіх членів групи, тобто тоді, коли власний інтерес заявника буде тотожним (у розумінні змісту слова «адекватний» українською мовою інтересу групи).

Якщо звернутись до норм цивільного процесу США, то під час розгляду групового позову відповідач може переконати суд у неадекватності представництва в суді інтересів усіх учасників групи, якщо: 1) інтереси позивача суперечать або перебувають у конфлікті з інтересами групи, яку він представляє; 2) обставини свідчать, що позивач не буде рішуче та енергійно захищати інтереси групи; 3) позивач не відповідає вимогам в силу аморальності своєї поведінки; 4) позивач не здатний здійснювати видатки, пов'язані із фінансуванням судового процесу; 5) адвокат позивача є некомпетентним або його інтереси суперечать інтересам групи [17, с. 13].

З огляду на вищевикладене, вважаємо, що представництво у судових провадженнях за груповим позовом – це правовідносини, у яких одна або декілька осіб здійснюють від імені членів усієї групи процесуальні дії, спрямовані на захист власного інтересу та інтересу усієї групи, які у даному процесі є тотожними, тобто такими, що мають спільні підставу, обставини та спосіб їх захисту.

Зважаючи на особливу природу предстаницьких правовідносин, які виникають у груповому позові, ми розглядаємо груповий позов як один із видів представницьких позовів.

Представницький позов разом з іншими формами захисту значної кількості осіб (похідний позов та позов на захист невизначеного кола осіб) нами визначається як спрямована до суду вимога на захист порушених інтересів значної (визначеної або невизначеної) кількості осіб, під час розгляду якої їх інтереси представляє одна або декілька осіб за відсутності безпосередньої участі всіх осіб, права яких порушено, у судовому процесі.

Однак, визначення у вітчизняній науці поняття представництва у груповому позові зумовлює необхідність наукового дослідження іншого питання, яке є невирішеним: встановлення спільності (тотожності, аналогічності, єдності) інтересів представника-позивача та членів групи.

Так, в Англії та Уельсі перешкодою для поширеності використання *representative proceedings* стало вузьке тлумачення такого формулювання «якщо декілька осіб мають таку ж зацікавленість у справі» («аналогічна зацікавленість»), яке було зведено судами до встановлення ідентичності позовних вимог членів групи [16, с. 320]. На думку науковців, навіть внесення змін у процесуальне законодавство, які забезпечуватимуть більш гнучке тлумачення поняття «аналогічна зацікавленість», навряд чи призведе до збільшення таких судових процесів [16, с.333].

У США конфлікт інтересів позивача з інтересами групи осіб може полягати в наступному: 1) позивач-представник пов'язаний з відповідачем відносинами підпорядкування, родинними відносинами, перебуває у матеріальній або іншій залежності від нього; 2) позивач-представник прямо або опосередковано зацікавлений в отриманні інших, окрім своєї частки загального відшкодування збитків учасників групи, гонорарів від успішного розгляду справи; 3) збитки, які заявляються позивачем-представником, та вимоги інших членів групи не відповідають характеру справи, яка розглядається; 4) існує вірогідність, що позивач-представник завідомо знав про правопорушення відповідача внаслідок вчинення дій (наприклад, придбання його акцій), які дозволяють йому набути статус позивача та звернутись з груповим позовом до суду [17, с. 13].

Висновки. У групових позовах між особою, яка представляє інтереси групи, та її безпосередніми учасниками існують особливі представницькі відносини. Пропонуємо наступне їх визначення: це правовідносини, у яких одна або декілька осіб здійснюють від імені членів усієї групи процесуальні дії, спрямовані на захист власного інтересу та інтересу усієї групи, які у даному процесі є тотожними, тобто такими, що мають спільні підставу, обставини та спосіб їх захисту.

Наявність таких представницьких відносин, які виникають у груповому позові, є підставою для віднесення групового позову до представницьких позовів, які ми розглядаємо разом з іншими формами захисту значної кількості осіб (похідний позов та позов на захист невизначеного кола осіб) як спрямована до суду вимога на захист порушених інтересів значної (визначеної або невизначеної) кількості осіб, під час розгляду якої їх інтереси представляє одна або декілька осіб за відсутності безпосередньої участі всіх осіб, права яких порушено, у судовому процесі.

Разом з тим потребує подальшого наукового розроблення питання встановлення спільності (тотожності, аналогічності, єдності) інтересів представника-позивача та членів групи, що є обов'язковою умовою для визначення позову як груповий.

Список використаних джерел:

1. Осакве К. Классовый иск (classaction) в современном американском гражданском процессе / К. Осакве // Журнал российского права. – 2003. – № 3 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://uristy.ucoz.ru/publ/11-1-0-397>.
2. Елисеев Н. Г. Гражданское процессуальное право зарубежных стран: учебник / Н. Г. Елисеев. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Проспект, 2004. – 624 с.
3. Пучинский В. К. Гражданский процесс зарубежных стран / под ред. В. В. Безбаха. – М. : Зерцало, 2008. – 520 с.
4. Колесов П. П. Групповые иски в США / П. П. Колесов. – М. : ООО «Городец-издат», 2004. – 112 с.
5. Шершеневич Г. Ф. Курс гражданского права. Введение. Общая часть. Особенная часть / Г. Ф. Шершеневич. – Тула : Автограф, 2001. – 720 с.
6. Мейер Д. И. Русское гражданское право: в 2-х частях / Д. И. Мейер. – М. : Статут, 1997. – Ч. 1. – 290 с.
7. Гордон А. Представительство в гражданском праве / А. Гордон. – СПб., 1879 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://books.google.com.ua>.
8. Невзгодина Е. Л. Представительство по советскому гражданскому праву / Е. Л. Невзгодина, В. К. Андреев. – Томск : Изд-во Томского ун-та, 1980. – 156 с.
9. Цивільний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар: у 2 т. / За заг. ред. С. Я. Фурси. – К. : Видавель Фурса С. Я.; КНТ, 2006. – 1 т. – 368 с.
10. Аболонин Г. О. Классификация массовых исков [Электронный ресурс] / Г. О. Аболонин. – Режим доступа: <http://abolonin.org/page/31>.
11. Сучасний словник іншомовних слів: Близько 20 тис. слів і словосполучень / Уклали: О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. – К. : Довіра, 2006. – 789 с.
12. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. – 1440 с.
13. Гражданский процесс в межкультурном диалоге: Евразийский контекст: сборник докладов по материалам Всемир. конф. по процессуальному праву, 18–21 сент. 2012 г. / Международная ассоциация процессуального права. – М. : Статут, 2012. – 720 с.
14. Ларссон П. Групповий позов у Європейському Союзі / Пер Ларссон // Захист невизначеного кола споживачів в ЄС та в Україні / Спільнота споживачів та громадські об'єднання. – К., 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://www.cjnsuerrinfo.org.ua/upload/iblock/b62/class_action_eu_ukraine.pdf.
15. Жиди А. Кодекс групового судопроизводства: модель для стран континентального права / А. Жиди // Закон. – 2013. – № 11. – С. 151–163.
16. Эндрюс Н. Система гражданского процесса Англии: судебное разбирательство, медиация и арбитраж / Н. Эндрюс; пер. с англ.; под ред. Р. М. Ходыкина. – М. : Инфотропик Медиа, 2012. – 544 с.
17. Аболонин Г. О. Групповые иски в гражданском процессе: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Гражданское право; семейное право; гражданский процесс; международное частное право» / Г. О. Аболонин. – Екатеринбург, 1999. – 28 с.

* Губська Алла Володимирівна – провідний науковий співробітник Національної академії прокуратури України.